

**“DAMAK N’Sİ”NİN YAZIMINA İLİŞKİN
İLGİ ÇEKİCİ BİR ÖRNEK:
BRITISH LIBRARY OR 9515’TE KAYITLI
SATIRARASI KUR’AN TERCÜMESİ***

Okt. Ali GÜL**

ÖZ: Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra yaşadıkları her yerde Kur’an’ı kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Kur’an tercümeleri Türkçenin tarihî dönemlerini takip ve tespit etmek bakımından son derece önemli belgelerdir. İslamiyeti kabul eden Türkler, intisap ettikleri dinin kutsal kitabını kendi dillerine aktarırken büyük özen göstermişlerdir. İlk dönemlerde genellikle satır arası tercüme yapılmıştır. Bire bir, kelime kelime yapılan satır arası tercümelerde her ifade için ayrı ayrı karşılıklar kullanılmıştır.

Bu yazıda Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait bir satır arası Kur’an tercümesinde damak n’sinin yazımına ilişkin alışık olunmayan yazım özellikleri üzerinde durulmuştur. İstinsah tarihi, mütercimi ve müstensihî bilinmeyen bu tercümedeki dikkat çekici bir özellik olan damak n’sinin yazımından hareketle eserin hangi dönemde ve sahada yazıldığına ilişkin çıkarımlarda bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, satır arası Kur’an tercümesi, damak n’si

---

* Bu makale Prof.Dr. Aysu ATA danışmanlığında hazırlanan 'British Library OR 9515'teki Türkçe Kur'an Tercümesi (Giriş-Metin-Notlar-Dizin)' adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Ankara Üni. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Böl., agul@ankara.edu.tr

**An Interesting Example About Orthography of “Nasal n”:
Interlinear Kur’an Translation Numbered OR 9515 in the British
Library**

ABSTRACT: After converting to Islam, the Turkish people had translated the Qur’an into their own language wherever they settled. The translations of the Qur’an are essential to tracing and identifying the historical periods of the Turkish language. The Turks who had been converted in to Islam have taken great care in translating the holy book of the religion to which they have converted. In the earliest period interlinear translations had been common. In these literal, word-for-word translations a counterpart had been assigned to each term.

In this paper I examine the uncommon orthographic features of the nasal n in an interlinear translation of the Qur’an belonging to the period of the Old Anatolian Turkish. Based on the remarkable orthographic features of the nasal n, an attempt has been made to determine the period and region to which the translation belongs, whose date of copy, translator, and scribe is otherwise unknown.

Key Words: Old Anatolian Turkish, interlinear Qur’an translations, nasal n

GİRİŞ

Türkçenin asli sesleri arasında yer alan ve Köktürk Yazıtlarından bu yana gelişimini takip edebildiğimiz damak n’si sesi (eski ve yaygın bir yanlış olarak bu ses için “nazal n” terimi de için yazıtlarda h harfi, Uygur metinlerinde ise birleşimi kullanılmıştır. Türkçenin yazımı için Arap alfabesi kullanılmaya başlandıktan sonra ise damak n’si için Doğu Türkçesinde ن , Batı Türkçesindeyse ن ve ن kullanımının yaygın olduğu görülür.

British Library OR 9515’te kayıtlı bulunan satır arası Kur’an tercümesinin Türkçe kısmında dikkat çeken en önemli özelliklerden biri damak n’sinin bu metinde 9 farklı şekilde gösterilmiş olmasıdır (Meredith-Owens 1957: 258-276)¹. İstinsah tarihi kesin olarak

---

¹ Bu nüshayı bilim dünyasına ilk defa ayrıntılı şekilde tanıtan Meredith-Owens, metinde damak n’si için ن ve ن kullanımlarını ayrı ayrı zikrederek bu sayıyı ona çıkarmaktadır. Maalesef biz bu yazmanın siyah beyaz ve bir hayli silik bir dijital kopyası üzerinde çalışma imkânı bulabildik. Metnin orijinalinde Türkçe kısmın kırmızı mürekkeple yazılmış olması, siyah beyaz dijital kopyanın okunmasında bir hayli sıkıntı çıkardı. Fiziki şartlara ilişkin bu zorluktan dolayı keş üzerindeki üç noktanın varlığı/yokluğu üzerinden bir tasnife gitmek mümkün olmadı ve her ikisini bir arada değerlendirdik.

bilinmemekle beraber 14. yüzyılın sonu ya da 15. yüzyılın başına ait olduğunu tahmin ettiğimiz metindeki bu durum özel bir incelemeyi ve metin içi tasnifi gerektirmektedir. Damak n'si için metinde kullanılan şekiller şunlardır: A- ڤ B- ق C- ڤ D- غ E- ن F- نك G- نك H- نك I- نك

İlk dikkati çeken nokta damak n'si sesi için hem bir tek harfin hem de iki harften oluşan birleşiklerin kullanılmış olmasıdır. Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu ayırım hem Köktürk harfli metinlerle Uygur harfli metinler arasında hem de Doğu ve Batı Türkçeleri arasında vardır; ama genel itibariyle bu kadar geniş bir çeşitlilik mevcut değildir. Bu dokuz şeklin kullanım yerleri ve sıklıkları bize daha fazla fikir verebilir.

Aşağıda damak n'si için kullanılan her işaret, kullanıldığı yerler de göz önüne alınarak tasnif edilmiş ve tüm kullanımlar sıralanmıştır. Sözcüklerin transkripsiyonu yapılırken damak n'si için farklı bir yol izlenmiş ve kullanılan harflere göre her grup için ayrı işaret/işaretler kullanılmıştır. Esasında metindeki bu yazım özelliğinin daha iyi vurgulanabilmesi açısından sözcüklerin transliterasyonla gösterilmesi de tercih edilebilirdi; ama bu defa da okuyucular için ek açıklamalar yapmak gerekecekti. Bu sorunu bertaraf edebilmek için sözcüklerin transkripsiyonunu yaparken damak n'si için böylesi bir farklı yöntem izlenmiştir.

A) Damak n'sinin ڤ ile Yazıldığı Sözcükler

Bu, esasında damak n'sinin yazımı için -özellikle de Batı Türkçesinde- beklendik bir şekildir. İncelediğimiz metinde bu işaretin genelde ön ünlülü sözcüklerde ve ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanıldığı görülmektedir.

1- Kök veya gövdede: Aşağıdaki listeden de görüleceği üzere bu şekil sadece iki örnekte (*añla-* 121a3, *soñ* 36b4) art ünlülü sözcüklerde kullanılmış olup diğer tüm kullanımları ön ünlülü sözcüklerde: *beñdeşsüz* (119a3, 124b2, 127a3, 136b2), *beñze-* (3a3), *beñzersüz* (71a5), *deñiz* (149b3), *diñlen-* (57b4, 93b5, 154a1, 170a1), *göñül* (111b3, 134b4, 157b2, 157b4), *öñ* (38b3, 71b2, 194b1), *öñdin* (102b4), *siñek* (71a2-3-4), *süñük* (74a1, 82b5), *yiñ-* (24b4), *yiñdür-* (49b1).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: Burada da yine genelde ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanımın yoğun olduğu görülüyor: *birdüğün* (161b1), *diledüğün* (20a1), *dilün* (16a1), *dirligün* (30b5), *döndüğün* (136b3), *elün* (18b1, 19a1, 25a5, 139b2, 163b1, 188b1), *ellerün* (57b2), *göñlün* (111b3, 134b4), *gözlerün* (36a5), *ilmün* (179a2), *işlerün* (120a2), *kendüsün* (118b1), *sözün* (54b4), *ünün* (210b1), *yüzün* (7b4, 199a3,

202a5); *kızların* (230b5, 234a3), *Takrın* (17b4), *Tanğrın* (124b2, 127a3, 130a1, 151b5, 177a3).

3- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman, şart, hikâye birleşği ve şart birleşği çekiminde: Sadece bir örnekte (*dutdu*) art ünlülü bir sözcüğe ulanan ekte kullanılmıştır. Diğer tüm kullanımlar ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *birdün* (141a4, 159a5, 228a3, 230b4), *biribidün* (161a4), *degülidün* (166a5, 166b1-3, 177a2), *depeledün* (20b5), *döndürdün* (7b4), *dönmezisen* (7b5), *dutdu* (161b5), *eydeyidün* (30b1), *eyledün* (120a2-3), *geldün* (21a2, 23b1, 46b3), *gelmedün* (30a4), *getürdün* (5a1), *getürmedün* (36b5), *gördün* (30a3), *öldürdün* (160a1), *ölürisen* (43a4), *sözlülerdenisen* (121a5).

4- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: Birkaç kullanım dışında çoğunlukla ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır: *analarunuz* (104a2), *atalarınız* (104a2), *biriniz* (84b5, 198b5, 245b2) - *birünüz* (91b5), *dillerünüz* (90b2, 197a2), *döneceğiniz* (209b1), *dükeliğiniz* (123a2), *eliğiniz* (246b3), *elleriğiniz* (25b5) - *ellerünüz* (123a1, 198b3), *erenlerünüz* (229a3), *evünüz* (93a5, 226b3), *evlerünüz* (104a2, 227a2), *gönglüünüz* (231b5), *göngüllerünüz* (232b4), *günüünüz* (216a4), *ikiünüz* (21a5), *iniünüz* (141a1), *eyü işlülerünüz* (226a1), *işünüz* (132a5), *karındaşlarınız* (220a2), *kendiünüz* (47b4, 104b2), *köyünüz* (148b1), *niceünüz* (103a2, 105b1, 109b4, 183a1-2), *şehrünüz* (147a2), *Tanğrınız* (29b1-5, 31a4, 75a4), *şayalarınız* (104a4), *tenünüz* (196b3), *tenlerünüz* (104a1), *üsdünüz* (74a4, 221b1), *üstünüz* (215b4), *yiriünüz* (24b2, 39b4, 121b3, 183a2), *yöreünüz* (120b4).

5- Çokluk 2. şahsın görülen geçmiş zaman, şart, hikâye birleşği ve şart birleşği çekiminde: Tüm kullanımlar ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *bildünüz* (96a1), *bilmedünüz* (205b4), *bilürisenünüz* (83a3, 83b3, 86b4, 128a1, 181a1), *bilmezisenünüz* (220a1), *birdünüz* (201a5), *biribindünüz* (244a4), *birürisenünüz* (230a5), *degülidünüz* (243a5), *degülseünüz* (120b4), *depeleridünüz* (225a5), *didiünüz* (153b3, 171b3), *dilerisenünüz* (225b3), *diridünüz* (85b3) - *dirüdünüz* (217a5, 245b4), *eglenmedünüz* (32a2), *eydüridünüz* (90b2), *eytidünüz* (90b4), *getürdünüz* (122b5, 235b4), *girdiünüz* (93a5), *gizleseünüz* (233a3), *götürdünüz* (101b1), *güleridünüz* (86a5), *işitmesenünüz* (90b4), *işlediünüz* (155a1) - *işlediünüz* (220a3), *işleridünüz* (179a3, 216a5), *sizdiünüz* (243b2).

6- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: Sadece iki örnekte (*kalın*, *yapışın*) art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır. Diğer tüm kullanımlar ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *bilün* (37a5), *birün* (61b3, 63a1-2, 63b2, 72a5, 95a5, 96a1, 102a3, 143b1, 226b5), *birünüz*

(91b5), *depelemeş* (157b1), *dileş* (232b4), *dilemeş* (80b4), *dimeş* (24a3), *gerü dönüş* (39b3, 91a1, 93b3, 222a2), *eksimeşüz* (133b2), *eyidüş* (21a5, 21b4, 119b5, 226b3), *eyleşüz* (239a1), *eylemeşüz* (105a5), *eylenmeş* (233a1), *geçüş* (92a4), *gelüş* (223a3, 225b4), *gelüşüz* (119b4), *gelmeşüz* (31a1), *getürüş* (41a4, 47a5, 150b1, 167b5, 173b3, 233b3), *getürmeş* (62a4), *girüş* (141a1, 232a5), *girmeş* (232a4), *girmeşüz* (93a4), *gönderüş* (230b2), *görüş* (181b4, 202a4), *gösderüş* (242b1), *göyündürüş* (48a3), *içmeş* (101a3), *inüşüz* (141a1), *isdeş* (181a3), *işleşüz* (239b2), *ivmeşüz* (43b5), *kaluş* (63a5, 180b5), *öldürüş* (182b2), *söyleş* (236a1), *söylemeşüz* (86a1), *sürinmeş* (131a3), *yapışuş* (72a5), *yış* (23a2, 61b3), *yışüz* (27b5, 63b1, 79a4, 240a3), *yürüş* (151a4, 202a4), *yürimeş* (185b2), *yürimeşüz* (133b2).

7- İlgili durumu ekinde: Üç yerde (*çalabısınuş*, *kızlarınuş*, *korşulularuş*) art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde, geri kalanların tamamında ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir:

birbirinüş (123a2), *birenlerüş* (245a4), *çalabısınuş* (34b3), *dünüş* (82b3), *eyleyenlerüş* (148b5), *göklerüş* (11a4, 83a5, 120b3), *günüş* (82b3, 216a4), *gününüş* (154b4), *işlerüş* (210a2, 211a5), *kızlarınuş* (231a1), *kimsenüş* (229a3), *kimüş* (83a2, 85a4-5, 178a5), *kişinüş* (27a2, 41a4-5), *korşulularuş* (132b4), *senüş* (10a2 vd. 26 defa), *sizüş* (6a4 vd. 55 defa), *ünlerüş* (210b1), *yidisinüş* (83a5), *yirüş* (11a5, 99a1, 120b3, 239b4).

B) Damak n'sinin 3 ile Gösterildiği Sözcükler

Tamamı art ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerdedir.

1- Kökte veya gövdede: *aş*- (aş- 62b5, 221a3, 224a3), *aşla*- (aşla- 39a5, 39b2), *aşlu* (aşlu 210a5), *aşlucaş* (aşlucaş 45a4), *aşsuzda* (aşsuzda 92b1), *şaraşululuk* (şaraşululuk 51a4, 98a4, 150a2, 229b2), *soş* (soş 65a1, 88a1, 125b5, 140a2, 176b1, 179a3, 194a5, 209a3), *soşra* (soşra 1a3 vd. 17 defa), *Taşrı* (Taşrı 17b4), *yaluşuz* (yaluşuz 51b2, 246b2), *yaşlış* (yaşlış 38b1).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: *anaş* (anaş 20a3), *araş* (araş 162a5), *çalabuş* (çalabuş 1b5, 64b3, 67b3, 214a5), *Taşrıaş* (Taşrıaş 3b1-4, 4a5, 108b5, 163b3, 172a4, 179b3, 238a1), *Taşrıaş* (Taşrıaş 22a1), *şanaduş* (şanaduş 163b2), *şanatlaruş* (şanatlaruş 136a5), *şarındaşuş* (şarındaşuş 20b2, 21a4), *yaşak* (yaşak 139b2, 163b1).

3- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde: *ayırduş* (ayırduş 30b1), *bulmasaş* (bulmasaş 93b2), *durduş* (durduş 31a3), *durmasaş* (durmasaş 128a2), *dutuş* (dutuş 26b1), *oşıduş* (oşıduş 188a5), *şaklamaduş* (şaklamaduş 30b2), *şalduş* (şalduş 21a1),

kıldıķ (kıldııı 30a4, 47b1), *kurtıldıķ* (kurtıldııı 161b3), *yazmadıķ* (yazmadııı 188b1).

4- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: *ağızlaruķuz* (ağızlaruııuz 219b4), *alduđuķuz* (alduğuııuz 219b4), *altuķuz* (altuııuz 221b1), *analaruķuz* (analaruııuz 219b3), *araķuz* (araııuz 23b3, 70a1, 105a5, 189a3, 196b4, 224a1), *arduķuz* (arduııuz 80b5), *ataķuz* (ataııuz 72a2), *atalaruķuz* (atalaruııuz 46b2, 120b5, 125a3, 246a1), *ayaķlaruķuz* (ayaķlaruııuz 25b5), *bolduđuķuz* (bolduğuııuz 197a5), *çalabıķuz* (çalabııuz 55a4, 240a3)- *çalabuķuz* (çalabuııuz 54b1, 79b1), *çalaplaruķuz* (çalaplaruııuz 43b3), *ķankıķuz* (ķankııuz 144b3), *ķaravaşlaruķuz* (ķaravaşlaruııuz 95b1, 96a2), *kıldıđuķuz* (kıldığuııuz 23b5), *kız ķarındaşlaruķuz* (kız ķarındaşlaruııuz 104a3), *ķopduđuķuz* (ķopduđuııuz 212a3), *ķullaruķuz* (ķullaruııuz 95b1), *ođluķuz* (oğluııuz 219b4), *ođlanlaruķuz* (oğlanlaruııuz 244b2), *ortakuķuz* (ortaııuz 182b5), *pııđarlaruķuz* (pıığarlaruııuz 130b1), *Taııđrıķuz* (Taıığrııuz 6a4, 22a5, 52a4, 63a1-5, 76b5, 120b5, 188a2, 213a5, 215b4, 241b5), *Tanķrıķuz* (Tanķrııuz 46b4), *Tanķrılaruķuz* (Tanķrııaruııuz 48a3), *tayazaķuz* (tayazaııuz 104a5), *tonlaruķuz* (tonlaruııuz 102b4), *uyıduđuķuz* (uyıduğuııuz 197a4), *yaradılduđuķuz* (yaradılduğuııuz 212a3), *yazuķlaruķuz* (yazuķlaruııuz 180a2, 136a2), *yılķııaruķuz* (yılķııaruııuz 23a2), *yoluķuz* (yoluııuz 24b2).

5- Çokluk 2. şahsın görülen geķmiş zaman, şart, hikâye birleşiği ve şart birleşiği çekiminde: *aıılasaķuz* (aıılasaııuz 121a3), *bađladuđuķuz* (bağladuğuııuz 242b1), *barıduķuz* (barıduııuz 53b5, 173b2), *barısaķuz* (barısaııuz 44a1, 151b3), *bolduķuz* (bolduııuz 230b4), *bolurısaķuz* (bolurısaııuz 48a4, 56a2, 88a1, 91a2, 101b1, 150b2, 242b5), *buyururıduķuz* (buyururıduııuz 243b4), *dutarısaķuz* (dutarısaııuz 93b1), *dutduķuz* (dutuııuz 118b4, 182b4), *inanduķuz* (inanduııuz 25b3), *ķalduķuz* (ķalduııuz 86b3), *ķıldıķuz* (ķıldıııuz 29a1, 70a2, 138b4), *ķılsaķuz* (ķılsaııuz 233a2), *ķılurıduķuz* - *ķılurıduķuz* (ķılurıduııuz 126a5, 171a1, 225a5, 243b4), *ķılurısaķuz* (ķılurısaııuz 221a5), *unitduķuz* (unitduııuz 216a4), *ķorķarısaķuz* (ķorķarısaııuz 226b1), *ķaparıduķuz* (ķaparıduııuz 125a3), *ıtıduķuz* (ıtıduııuz 86a4), *ıtımaduķuz* (ıtımaduııuz 225b2), *urduķuz* (urduııuz 71a1), *yatduķuz* (yatduııuz 86b1).

6- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: *aluķ* (aluıı 95a5), *anuķ* (anuıı “anın, yâd edin” 248b2) *awlaķuz* (awlaııuz 227a2), *baķuķ* (baķuıı 151a5), *baruķuz* (baruııuz 119b3), *barmaķuz* (barmaııuz 65b2), *boluķ* (boluıı 30a1, 127b3, 128b5, 130b3, 131b5, 180a1, 211a1), *bolmaķ* (bolmaıı 130b4, 235b4), *bolmaķuz* (bolmaııuz 199b3), *çıķuķ* (çıķuıı 198a2), *duruķ* (duruıı 17b1), *ķıluķ* (ķıluıı 6a4 vd. 14 defa), *ķılmaķ* (ķılmaıı 107b3, 108b1), *ķılmaķuz* (ķılmaııuz 226b1), *ķorķuķ* (ķorķuıı 130b3, 213a5),

korķukuz (korķunuz 127b3, 128b5, 199b2), *otaruķ* (otaruņ 23a2), *oturuķ* (oturuņ 226b3), *oturmaķ* (oturmaņ 232b1), *oķıķ* (oķıņ 2a5, 241b1), *oķımaķuz* (oķımaņuz 136a3), *saķlanuķ* (saķlanuņ 62a2-3), *sanmaķuz* (sanmaņuz 102a5), *satuķuz* (satuņuz 95b5), *sımaķuz* (sımaņuz 27b5), *soruķ* (soruņ 47b3), *tađuķ* (tađuņ 60a3, 190a1, 216a4, 217a5, 245b3), *tađıluķ* (tađıluņ 232b1), *tađuķ* (tađuņ 181a4), *tařtuķ* (tařtuņ 133b1), *tuřuķuz* (tuřuņuz 246b1), *tutuķ* (tutuņ 129a4), *uruķ* (uruņ 87b4), *uyuķ* (uyuņ 29b5), *uymaķ* (uymaņ 91b2).

7- Yönelme durumunda: Sadece “sen” ve “o” zamirlerinin yönelme durumunda görülür: *saúa* (saņa 1b1), *aúa* (aņa 16b3 vd. 13 defa).

8- İlgili durumu ekinde: *ayruķuķ* (ayruķuņ 106b5), *çalabımuķuz* (çalabımuņuz 21b5), *tađunuķ* (tađunuņ 53a3), *Taņgrınuķ* (Taņgrınuņ 62a1, 193b1), *Taņkrınuķ* (Taņkrınuņ 45a5), *uçmaģuķ* (uçmaģuņ 54a3).

C) Damak n'sinin Ğ ile Gösterildiği Sözcükler

Bu şekil de genellikle art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır. Türkçe ve ön ünlülü olduğu hâlde ulanan eklerde damak n'si için Ğ kullanılmış olan sözcükler *degülidüw*, *dönmezisew*, *işidüw*, *evlerüw* ve *sizüw*'dür.

1- Kökte veya gövdede: Tamamı art ünlülü sözcüklerdir: *aw-* (aņ- 11b3, 109a4), *awla-* (aņla- 227a2, 104b4), *awmaķ* (aņmaķ 44b3), *awlu* (aņlu 210a5), *awsuzda* (aņsuzda 44a3), *ķıraw* (ķıraņ 45a3), *sow* (soņ 78a4, 147b3, 151a5, 202a4, 211a5), *sowra* (soņra 39b2 vd. 16 defa), *Tawrı* (Taņrı 101a4, 113a4, 207a3), *tow-* (toņ- 154b1), *yalıw* (yalıņ 45a5), *yaluwlıķ* (yaluņlıķ 34a3).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: Tamamı art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *anaw* (anaņ 5a3, 20b4), *ataw* (ataņ 5a3), *buyruķuw* (buyruķuņ 136b1), *çalabıw* (çalabıņ 177a5) - *çalabuw* (çalabuņ 36a1, 195b4), *ķarındaşuw* (ķarındaşuņ 164a4), *ķatuw* (ķatuņ 162a3), *Taņgrıw* (Taņgrıuņ 11a4 vd. 15 defa).

3- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman, şart ve birleşik şart çekiminde: Çoğunlukla art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde görülür: *barısaw* (barısaņ 134a2), *bolurısaw* (bolurısaņ 184a3), *bolmasaw* (bolmasaņ 118b1), *buyurduw* (buyurduņ 115b3), *ķalduw* (ķalduņ 120a1), *ķoparduw* (ķoparduņ 35a4), *ķullanduw* (ķullandıuņ 120b2), *sorarısaw* (sorasısaņ 211b3), *unutduw* (unutduņ 35b1); *degülidüw* (degülidüņ 166b5), *dönmezisew* (dönmezisew 132a4).

4- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: Tamamı art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *ağızlaruwuz* (ağızlarıñuz 90b2), *arķawuz* (arķañuz 47a2), *ayaķuwuz* (ayaķañuz 39b3), *ayaķlaruwuz* (ayaķlarıñuz 123a1), *çalabıwuz* (çalabıñuz 72b1), *Tañğrıwuz* (Tañğrıñuz 136a3), *uluwuz* (uluñuz 122b5), *uluraķuwuz* (uluraķañuz 25b4), *ussuwuz* (ussuñuz 48a3).

5- Çokluk 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde: Tamamı art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *barıduwuz* (barıduñuz 80b5, 179a3), *ķılduwuz* (ķıldıñuz 109a5), *suvaduwuz* (suvađuñuz 131a3).

6- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: Sadece *işidüw* örneğinde ön ünlülü bir sözcüğe ulanan ekte kullanıldığı görülmektedir. Diğer tüm kullanımları art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir: *baruw* (baruñ 21a5, 86a1, 122a3), *boluw* (boluñ 62a4, 72a4, 102a4, 127b1, 129a4, 130a4, 133a3, 226b5), *bolmaw* (bolmañ 21a4, 133a5, 151b1), *buragıw* (buragañ 25a1), *çıķmaw* (çıķmañ 226b4), *dartuw* (dartañ 132a2), *dururuw* (dururuñ 72a5), *dutuw* (dutuñ 75b4, 249a3), *dutmawuz* (dutmañuz 96a2), *işidüw* (işidüñ 71a1), *ķalmaw* (ķalmañ 31b5), *ķıluw* (ķıluñ 71b4-5, 75a4, 115b2, 146b2, 185b1), *ķorķuw* (ķorķuñ 127b1, 129a4, 130a4, 131b5, 133a3, 180b5, 213a5, 233b1, 236a1), *ķorķuwuz* (ķorķuñuz 133b3), *ķorķmaw* (ķorķmañ 21b3), *oķıw* (oķıñ 171a5), *ķartıřmaw* (ķartıřmañ 187b4), *ķutuw* (ķutuñ 101a4), *urmw* (urmañ 39b3).

7- Yönelme durumunda: Sadece “o” zamirinin yönelme durumunda kullanılmıştır: *awa* (aņa 11b1, 16a1, 41a2, 115a4).

8- İlgı durumu ekinde: Çoğunlukla art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde görülür. Ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerdeki az sayıdaki kullanım kalın dizilmiştir: *anuw* (anuñ 11b1, 40b3, 58a3, 120b4, 147b5, 186a5, 196b1, 219b2), *anlaruw* (anlarañ 42b3, 76a3, 180a4, 206a4, 228a1), *bunuw* (bunuñ 241b3), *bularuw* (bularañ 128a4), *bunlaruw* (bunlarañ 49b4, 108b4, 114a3), *evlerüw* (evlerüñ 187a1), *ķullarınuw* (ķullarınuñ 115a5), *sizüw* (sizüñ 169a3), *ķamunuw* (ķamunuñ 116b1), *Tañğrınuw* (Tañğrınuñ 36b2), *yazuķlularuw* (yazuķlularañ 151a5).

D) Damak n’sinin Ğ ile Gösterildiği Sözcükler

Tamamı art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir.

1- Kökte: *yaluğuz* (yaluñuz 14a2, 15b4).

2- Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde: *dutduğuz* (dutduğañuz 147a1), *ķarındaşuğuz* (ķarındaşañuz 104a3).

3- Çokluk 2. şahsın şart çekiminde: *bolsağuz* (bolsañuz 101a5).

4- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: *sanmağuz* (sanmağuz 89b3).

E) Damak n'sinin ۛ ile Gösterildiği Sözcükler

Bu yazım genelde art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerde görülmekle beraber, özellikle ilgi durumundaki ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde de sıkça kullanılmıştır.

1- Kökte veya gövdede: Yalnızca iki örneği vardır: *koşılığ* (koşılığ 234b3), *yalın* (yalın 146a3).

2- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve birleşik şart çekiminde: Yalnızca iki örneği vardır: *barıdun* (barıduñ 36a1), *dutarısañ* (dutarısañ 121a3).

3- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: Sadece *inün* örneğinde ön ünlülü bir eylemin emir çekiminde görülür, diğer tüm kullanımları art ünlülü eylemlerdedir: *barun* (baruñ 240b4), *bolun* (boluñ 101a4), *burağun* (burağun 122a5), *durun* (duruñ 162b4), *dutun* (dutuñ 102a3), *inün* (inün 34b4), *sağlanun* (sağlanuñ 79b1), *kılun* (kılun 33b4, 48a3, 71b5, 92a4, 104b2, 109b4, 199b2, 230b3), *korğun* (korğun 55a3, 129a4), *vurun* (vuruñ 88b1).

4- İlgi durumu ekinde: İlgi durumunda bu şeklin yoğun olarak kullanılmasının en önemli sebeplerinden biri, ekin ünlüyle biten sözcüklerden sonra -nXñ şeklinde gelmesi ve ek başındaki n'nin sondaki ñ'yi değiştirmesi olabilir: *anun* (anuñ 1b2 vd. 138 defa), *ağacınun* (ağacınuñ 26a1), *birinün* (birinün 89a1), *bunun* (bunuñ 47b1, 65a5, 66a2, 201b4 Hepsisi de *bunun bigi* öbeği içerisinde), *dirliginün* (dirliginün 170b1), *gününün* (gününün 55a4), *ikisinün* (ikisinün 114b2), *oğlanlarınun* (oğlanlarınuñ 135a1, 156a3), *tağınun* (tağınuñ 8b5), *Tağrınun* (Tağrınuñ 10a2 vd. 17 defa), *Tawrınun* (Tağrınuñ 101a4); *anlarınun* (anlarınuñ 70b2 vd. 43 defa), *bunlarınun* (bunlarınuñ 10b5 vd. 41 defa), *göklerinun* (göklerinüñ 98b5, 106a4), *ilerükilerinun* (ilerükilerinüñ 83a2, 151a4), *işlerinun* (işlerinüñ 65a1), *ğullarınun* (ğullarınuñ 141b1), *sizün* (sizün 77a5, 90b2, 48b1), *tağrıñuzun* (tağrıñuzun 63a5), *yirün* (yirün 106a4).

Aynı zamanda n ile biten sözcüklerden sonra ekin sonundaki ñ'nin n ile yazıldığı da düşünülebilir: *günün* (günüñ 86b2), *senün* (senün 12a4 vd. 10 defa).

F) Damak n'sinin ۛ ile Gösterildiği Sözcükler

Doğu Türkçesinde damak n'sini göstermek için kullanılan bu birleşik, konumuz olan metinde genelde ön ünlülü sözcüklerde ve ön ünlülü sözcüklere ulanan eklerde kullanılmıştır.

1- Kökte veya gövdede: *aṅḡlu* (116a3), *beṅḡdeṣ* (131a1), *beṅḡdeṣsüz* (138b1), *beṅḡzer* (113a5), *biṅḡ* (66a1, 180b1, 215a1), *deṅḡiz* (20a4 vd. 18 defa), *diṅḡlenecek* (110b2), *göṅḡül* (38a2 vd. 20'den fazla), *kiṅḡ* (31a4, 190a2), *süṅḡük* (77b1), *yeṅḡi* (38a1) - *yiṅḡi* (118b4, 238a4), *yiṅḡi-* (33a5); *Taṅḡrı* (3a4 vd. 600'den fazla).

2- Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman çekiminde: *gördüṅḡ* (13b2)

G) Damak n'sinin نى ile Gösterildiği Sözcükler

Tamamı art ünlülü sözcüklerde ve art ünlülü sözcüklere ulanan eklerdedir.

1- Kökte ve ya gövdede: *anḡla-* (aṅḡla- 19b1), *anḡsuzda* (aṅḡsuzda 135a5), *sonḡra* (sonḡra 28b1), *Taṅḡrı* (Taṅḡrı 22a1, 44b4, 45a5, 46a1, 46b4, 47b2, 48a1, 48a3, 55b3, 123a3, 225b5, 228a3).

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: *yaḡanḡ* (yaḡanḡ 139b2), *yaḡınınḡ* (yaḡınınḡ 1a4), *Taṅḡrınınḡ* (Taṅḡrınınḡ 11a2, 152b2).

3- Çokluk 2. şahıs emir çekiminde: *oḡınḡ* (oḡınḡ 219b5)

4- Yönelme durumunda: *saṅḡa* (saṅḡa 65a1)

H) Damak n'sinin نى ile gösterildiği sözcükler

Sadece iki yerde kullanılmıştır.

1- Kökte: *Taṅḡrı* (Taṅḡrı 74a2, 101a1)

2- Teklik 2. şahıs iyelik ekinde: *Taṅḡrınınḡ* (Taṅḡrınınḡ 114b4)

I) Damak n'sinin نى ile Gösterildiği Sözcükler

Bu birleşik genelde “ben, sen, o” zamirlerinin yönelme durumunda görülür. Az sayıda örnekte de sözcük kökünde yer almaktadır. Çoğunluğu aşağıdaki ikinci grupta olmak üzere bu kullanım 500'den fazladır.

1- Kökte veya gövdede: *onḡar-* (onḡar- 145b2), *pınḡar* (pınḡar 4b1, 79a3, 123b3, 129b1, 130b1, 239a3), *Taṅḡrı* (Taṅḡrı 63a1-2, 142b4, 250b4).

2- Yönelme durumunda: *anḡa* (aṅḡa 1b2 vd. 250 defadan fazla), *baṅḡa* (baṅḡa 1a1 vd. 74 defa), *saṅḡa* (saṅḡa 3b1 vd. 79 defa), *yaṅḡa* (yaṅḡa 2a4 vd. 100'den fazla).

Yukarıda damak n'sinin kullanıldığı tüm sözcükler, kullanılan harflere ve kullanım yerlerine göre tasnif edilmiştir. Fark edileceği üzere

aynı sözcüğün farklı şekillerde yazıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Bu sözcükleri de bir arada göstermek yerinde olacaktır. Aşağıdaki listede sözcüklerin farklı şekilleri ile beraber, parantez içinde, bunların metinde kaç defa geçtiği gösterilmiştir.

Kökte

Tağrı (1)	Tawrı (3)	Tağrı (600+)	Tanrı (14)	Tanwı (2)
Tağrı (4)				
ağla- (1)		ağla- (2)	awla- (2)	anğla-(1)
ağlu, ağlucağ (1-1)		awlu (1)	anğlu (1)	
ağsuzda (1)		awsuzda (1)	anğsuzda (1)	
beğdeşsüz (4)		beğdeş-beğdeşsüz (1-1)		
beğze-, beğzersüz (1-1)		beğzer (1)		
sokra (17)		sowra (16)	sonkra (1)	
soğ (1)		soğ (8)	sow (5)	
yaluğuz (2)		yaluğuz (2)		
ağ- (3)		aw- (2) “an-“		
değiz (1)		değiz (18)		
diğlen- (4)		diğlenecek (1)		
göğül (4)		göğül (20+)		
süğük (2)		süğük (1)		
yalıw (1)		yalın (1)		

Teklik 2. şahıs iyelik ekinde

Tağrıw-Tağrıw (5-1)	Tağrıw-Tağrıw (8-1)	Tağrıw (15)
Tağrıw (2)		
Tağrıw (1)		
çalabuğ (4)	çalabıw-çalabuw (1-2)	
anağ (1)	anaw (2)	
karındaşuğ (2)	karındaşuw (1)	
yağak (2)	yağank (1)	

Teklik 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde

dutduŋ (1)	dutduĸ (1)
ĸalduĸ (1)	ĸalduw (1)
degülidüŋ (4)	degülidüw (1)
gördüŋ (1)	gördüŋġ (1)
dönmeziseŋ (1)	dönmezisew (1)

Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde

Taŋgırıŋuz (4)	Taŋgırıwuz (1)	Taŋgırıĸuz-Taŋgırıĸuz (11-1)
aġızlaruĸuz (1)	aġızlaruwuz (1)	
analaruŋuz (1)	analaruĸuz (1)	
atalaruŋuz (1)	atalaruúuz (4)	
ayaĸlaruĸuz(1)	ayaĸlaruwuz (1)	
çalabıĸuz-çalabuĸuz-çalaplaruĸuz (2-2-1)	çalabıwuz (1)	
ĸarındaşlaruŋuz (1)	ĸız ĸarındaşlaruĸuz (1)	

Çokluk 2. şahsın görülen geçmiş zaman ve şart çekiminde

barıdıĸuz (2)	barıduwuz (2)
ĸıldıĸuz (3)	ĸılduwuz (1)

Çokluk 2. şahıs emir çekiminde

ĸıluŋ (2)	ĸıluĸ (14)	ĸıluw (6)	ĸılun (8)
boluĸ (7)	boluw (8)	bolun (1)	
ĸorĸuĸ (2)	ĸorĸuw (9)	ĸorĸun (2)	
oĸıĸ (2)	oĸıw (1)	oĸınĸ (1)	
baruw (3)	barun (1)		
bolmaĸ (2)	bolmaw (3)		
buraguw (1)	buraĸun (1)		
duruĸ (1)	durun (1)		
dutuw (2)	dutun (1)		
saĸlanuĸ (2)	saĸlanun (1)		
ĸorĸuĸuz (3)	ĸorĸuwuz (1)		
sanmaĸuz (1)	sanmaĸuz (1)		

tutuğ (1)	tutuw (1)
uruğ (1)	vurun (1)

İlgi durumu ekinde

Taᅇgrınun-Tawrınun(17-1)	Taᅇgrınuğ-Tanᅇgrınuğ(2-1)	Taᅇgrınuw(1)
sizüᅇ (55)	sizüw (1)	sizün (3)
anlaruw (5)	anlarun (43)	
anuw (8)	anun (138)	
bularuw-bunlaruw (1-3)	bunlarun (41)	
bunuw (1)	bunun (4)	
göklerüᅇ (3)	göklerün (2)	
güniñüᅇ (1)	güniñün (1)	
günüᅇ (2)	günüñ (1)	
işlerüᅇ (2)	işlerün (1)	
kāfirlerüᅇ (1)	kāfirlerün (1)	
senüᅇ (27)	senün (10)	
ᅇamunuğ (1)	ᅇamunuw (1)	
yirüᅇ (4)	yirün (1)	

Yönelme durumu ekinde

aᅇa (13)	awa (4)	aᅇaᅇa (250+)
saᅇa (1)	sanᅇa (1)	sanᅇaᅇa (79)

British Library OR 9515'te kayıtlı bulunan satır arası Kur'an tercümesinin Türkçe çevirisinde damak n'si için kullanılan harfleri ve harf çiftlerini, bunların hangi sözcüklerde ve görevlerde kaç defa kullanıldıklarını, metin içinde farklı yazımları olan sözcükleri yukarıda göstermiş bulunuyoruz. Ayrıca yazının sonunda, konumuzu oluşturan harflerin ve harf çiftlerinin nerede ve kaç defa kullanıldığını gösteren bir tablo da mevcuttur (Bkz. Tablo 1).

Tüm bu verilerden yola çıkarak şu çıkarımlarda bulunmak mümkün görünmektedir:

Damak n'sini göstermek için kullanılan 9 harf/harf çiftinden sadece iki tanesi (ئ ve ك) genel olarak ön ünlülü sözcüklerde ve ön ünlülü

sözcüklere ulanan eklerde kullanılmış, diğerleri ya tamamen ya da çoğunlukla art ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerde kullanılmıştır.

ث bu metinde damak n'sini göstermek için en sık kullanılmış harflerden birisidir ve ön ünlülü sözcüklerde kullanılmıştır.

Art ünlülü sözcüklerde damak n'sini göstermek için temel olarak ق ve ث kullanılmıştır. Bu iki harf hem sözcük köklerinde hem de damak n'si içeren tüm ekli şekillerle kullanılmıştır. Yukarıdaki listede de görüleceği üzere birden fazla yazımı olan sözcüklerde yine bu iki harf sık sık birbirleri yerine kullanılmıştır. Ayrıca damak n'sini gösteren bu harflerin metindeki sayılarına baktığımızda ق'ın ث'den daha fazla olduğunu görmekteyiz.

ن ve نغ kullanımıyla ilgili olarak da dikkat çekici bir hususu belirtmek gerekiyor: Gerek ن gerekse نغ adeta tek bir şekil için metinde kullanılmışlardır. ن neredeyse tamamen sadece ilgi, نغ ise yönelme durumunda kullanılmıştır. Her ikisinin de kullanıldığı başka yerler varsa da bu iki kullanımları diğerlerini önemsiz kılacak kadar baskındır.

ق ve özellikle de ق çok az kullanılmıştır. Her ikisi de sadece art ünlülü sözcüklerde ve ق ile ق'ın birer varyantı olarak yer almışlardır. Hatta ق sadece “Tanwri” ve “Tanğrınw” şekillerinde kullanılması sebebiyle göz ardı bile edilebilecek bir kullanım sıklığına sahiptir.

Yine damak n'si için hep art ünlülü sözcüklerde ve nadiren kullanılan bir harf de غ'dır. Bu harfin de ق ve ث için kullanılan bir varyant olduğu söylenebilir.

Tüm bu verilerden yola çıkarak bu metinde damak n'sinin farklı yazımlarıyla ilgili, sadece art ve ön ünlülü sözcüklerde farklı harf veya harf çiftlerinin kullanıldığını, bunda bile sistemli ve düzenli bir durumun bulunmadığını söyleyebiliriz. Büyük ihtimalle bu alışılmadık durum ya çevirmenin/müstensihin kişisel yazım alışkanlığından ya da belli bir saha veya döneme özgü bir yazım alışkanlığından kaynaklanmaktadır. Çevirmenin/müstensihin kimliğini bilmediğimiz ve dolayısıyla yazdığı başka bir metni görmediğimiz için kişisel yazım alışkanlığını belirleyen ne olduğuna ilişkin herhangi bir çıkarımda bulunmamız mümkün değil. Bu durumda benzer bir yazım şekline rastlanabilecek metinleri tarayarak bir bölge veya dönem tespiti yapmaya çalışmak daha doğru olacaktır.

Damak n'sinin yazımı ile ilgili benzer bir durum Kıpçak sahasında görülür. Omeljan Pritsak, *Kıpçakça* adlı makalesinde (Pritsak 1988) damak n'sinin yazımıyla ilgili şöyle söyler:

“Nazal n (an-nūn al maǧmūna), yani η (krş. Kāşgarî: “bu sesin (η) Türk olmayanlar için telâffuzu çok zordur”)’nin verilişi çok çeşitlidir. T de dört şekilde yazılmıştır: ن n, ayrıca نك nk, veya غ ğ (art damaklılarda) ve ك (ön damaklılarda). AH bunun için ن (altında üç nokta olan nun -yazarın notu-) işaretini kullanır, yahut “nazal n” (an-nūn at-ḥaişūmiya) diye yazarak gösterir. BM ن n yahut üzerine kāf (ön damaklılarda) konmuş nūn ve üzerine kāf (artdamaklılarda) konmuş nūn + ğayın’la yazar. TZ ve MS tamamıyla نك nk ile yazar. Q da hece sonunda غ ğ; kelime sonunda نك nk ve kelime içinde نك nk (ince ünlülerden sonra) ve نغ ng (kalın ünlülerden sonra) ile yazılır: bazı kelimelerde η yerine n kullanılır.”² (Pritsak 1988: 115)

Ali Fehmi Karamanlıoğlu da Kıpçak Türkçesi Grameri adlı eserinde damak n’sinin yazımına ilişkin bilgiler vermiş, bu sesin Kıpçak Türkçesi metinlerinde نك, نك, ن, غ, نغ gibi farklı şekillerde yazıldığını belirtmiştir:

“Arap harfli eserlerde T ve TZ hariç, bu ses çok defa belirtilmemiştir. Nun (ن) ile yazılması n sesi ile karışmasına yol açmaktadır. nğ sesinin belirtilmesi de eserler arasında bir birlik göstermemektedir. T’da yalnız nun ile gösterildiği (özellikle eklerde), kalın sıradaki sözlerde yalnız ğ (غ) (msl. şoğra T81, 26 vd.) görülmekle birlikte, çok defa nğ (nun ve kef) ve üç noktalı kef ile yazılarak belirtilmiştir. (msl. nğ ile eñge انكسا T55, 19; tengiz تنكز T69,4/7 vb. ك ile köñül كوئل T100,21; altıñızda التئردا T53 vb.).

EH’da nğ genellikle nun ile yazılmaktadır (msl. Tenri EH40; tansık EH65 vb.). Bazen nun’un altına, kef’in üstüne konan üç nokta ile ifade edilmiştir (msl. köñül كوئل EH85; tanladı طئلدى EH65 vb.). Nadiren nğ ile yazılmış ve alta yine üç nokta konmuştur (msl. öñg انك, soñg E136). Eklerde daima nun ile yazılır ve bir işaret görülmez.

BM’da nğ yazılışı karışıktır. Kalın sıradaki sözlerde nğ (نغ) ile yazıldığı görüldüğü gibi (msl. anğla- BM70b, 71a; banğla- BM32b) aynı yerde yalnız nun ile yazıldığı da vardır (banla- BM

² Pritsak’ın kullandığı kısaltmalar şu şekildedir: T: Tercümân-ı Türkî ve Arabî, AH: Kitâbü’l-İdrâk li-Lisâni’l-Etrâk/ BM: Bülâgatü’l-Müşâk fi Lügâti’t-Türk ve’l-Kıpçak/TZ: Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügâti’t-Türkiyye MS: Eş-Şüzurü’z-Zehebîyye ve Kita’i’l-Ahmediyye fi-Lugati’t-Türkiyye Q: El-Kavânînu’l-Küllîyye li-Zabti’l-Lügâti’t-Türkiyye.

32b). İki kef ile yazıldığı da görülür (tanar- تکردى BM35a). Eklerde ise nun ile yazılışı hakimdir.

KK'de kelime köklerinde ince sıradaki sözlerde *ng̃* ile yazılmıştır. Hatta kef'in üstüne bir de üç nokta konulmaktadır (msl. te^{ng̃}iz تنگز KK58). Kalın sıradaki sözlerde ise, bazen *ng̃* (donguz KK62), bazen yalnız *g̃* yazılır (msl. soğra KK37). Eklerde ise hep nun ile yazılır fakat çok kere nun'un üstünde küçük bir kef vardır (msl. keldin كلدن aldın الحسن KK18, kılun قلن KK46).

Diğer eserlere oranla belirgin bir imlâ ayrılığı gösteren (özellikle ünlülerde) TZ'de *ng̃* ünsüzü de düzenli bir şekilde *ng̃* ile yazılmaktadır (msl. Ta.Ærı TZ3b10, 41b6, 96a13; te^{ng̃}iz TZ7a13; te^{ng̃} TZ22b1, 89a12 vb.).

Not: TZ'de şahıs zamiri sen'deki n sesi de, özellikle eksiz ve kendisinin ek durumunda olduğu fiil çekimlerinde, *ng̃* ile yazılmıştır (se^{ng̃} TZ 39b12, 40b9 vb.).” (Karamanlioğlu 1994: 6-7)³

Yukarıda adı geçen eserlerin tıpkıbasımlarını (Caferoğlu 1931; Atalay 1945; Toparlı-Çögenli vd. 1999; Toparlı-Çögenli vd. 2000) incelediğimde bazı metinlerde farklı yazımlar olduğunu da fark ettim. Örneğin *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*'de yukarıda sayılanlar dışında *ng̃* ve *ğ* kullanımları olduğunu da gördüm: *tonğuz* “domuz” 12a9, *yalıgız* “yalnız” 27b10. Aynı şekilde *Et-tuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*'de de n, *ğ*, *ng̃*, *ng̃ğ* şeklinde yazımlara rastladım: *kalın* “kalın” 9a2, *konş* “komşu” 11b12, *tansık* “acayip” 23b13, *yana* “yön, cihet” 12a1, *yağıl* “yanıl” 27a3, *yalıgız* 62a1, *yalıngız* “yalnız” 38b1, *karangı* “karanlık” 6b12, *dañğuz* “domuz” 14b2. Son örnek özellikle dikkat çekicidir.

Bunların dışında, Memlük Kıpçak sahasıyla ilgili olarak 14. yüzyılda yazılan bir başka metinde de damak n'sinin yazımında benzer bir karışıklık göze çarpar. Yemen'de hüküm sürmüş olan Resulî hanedanının altıncı sultanı olan El-Malik El-Efdal El-‘ Abbas bin ‘Ali (1363-1377) için yazılan ve tıpkıbasımı da yapılmış olan (Varisco 1998) Arapça bir antoloji içinde yer alan 20 sayfalık, çok dilli (Arapça-Türkçe-Farsça-Grekçe-Ermenice-Moğolca) bir sözlük olan “*Rasûlid Hexaglot*”ta

³ Karamanlioğlu'nun eserinde yer alan kısaltmalar: T: - *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, TZ: - *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye Fi'l-Lûgati't-Türkiyye*, EH: *Kitâbü'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk* BM: *Bülâgatü'l-Müştâk fi Lûgâti't-Türk ve'l-Kıpçak* KK: *El-Kavânînu'l-Külliye li-Zabti'l-Lûgâti't-Türkiyye*.

da damak n'sinin yazımıyla ilgili dikkat çekici örnekler bulunmaktadır (Golden 2000).

Damak n'sinin genelde نك ile (تنگري *Tenğri* 186a1, انگل *aṅgıl* 187b8, اي تتکز *ittinğiz* 188a8, ايتتك *ittinğ* 188a16, بنا *baṅga*, سنا *saṅga*, كمنك *kimiṅ* 188b18, سينكوك *siṅgük* 199a23 vd.) yazıldığı *Rasûlid Hexaglot*'ta نغ (انغا *anğa* 188b23, تنغري *Tanğrı* 198a1, قرانغو ve قرانغو *qaranğu* 192b9-198a25, دنغز *denğiz* 193a20, تنغوز *tonğuz* 199c18, ينعاق *yanğaq* 198b22, سنغك *sinğek* 200b11), غ (بلغوز *yalğuz* 204a1) ve ن (سنوك *sünük* 190b2, قرنو *qaranu* 191a27, طنز *tonuz* 195b13, كۆنلۆكى *könlüñi* 198c27, يالين *yalın* 203b10, سون *son* 211b11) yazımı da görülür. Aynı sözcüğün farklı şekillerde yazılmış olması da bu metinde dikkat çekmektedir.

Benzer bir yazım özelliğinin ilk Budist Türkçe metinlerden olan *MaitrSengim*'de de var olduğunu görüyoruz. Ağca'nın Eski Türkçe metinlerdeki /ŋ/~g/ değişkenliği üzerine yazdığı makaleden öğrendiğimiz kadarıyla *MaitrSengim*'de damak n'sini göstermek için çeşitli şekiller kullanılmıştır, bunlar makalede /ŋ/, /g/, *ince sıradan* /K/, *kalın sıradan* /Q/ ve /NK/ olarak sıralanmıştır (Ağca 2012: 74-77). Ağca, makalenin genelinde olduğu gibi *MaitrSengim* için de bu durumun yazıma ilişkin bir özellik olmadığını, bir ses değişikliğine işaret ettiğini savunmuştur.

SONUÇ

Yukarıda ele aldığımız metinlerindeki bu yazım özellikleri ile konumuz olan Kur'an tercümesindeki yazım özellikleri benzer görünse de damak n'sinin Uygur ve Kıpçak sahası metinlerindeki farklı yazımlarının sayısının, bizim konumuz olan yazmadakinden daha az olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca Karamanlıoğlu ve Pritsak'ın verdiği bilgiler, adı geçen Kıpçak sahası eserlerinde damak n'sinin farklı yazımlarının sistemli olduğuna da işaret etmektedir. *Rasûlid Hexaglot*'ta ise sistemli bir yazım alışkanlığından bahsetmek zordur. Buna karşılık hem *Rasûlid Hexaglot*'un hem de Karamanlıoğlu, Pritsak ve Ağca'nın verdiği bilgilerin konumuz olan metne ilişkin çıkarımlarımızda bize fayda sağlayacağı kesindir. Şöyle ki: Damak n'sinin yazımında karşılaşılan bu ilginç durumun bir benzerini bizim tespit edebildiğimiz eserler Ağca'nın makalesi vesilesiyle hakkında bilgi sahibi olduğumuz Eski Uygur Türkçesine ait bir metin olan *MaitrSengim*, Kıpçak sahası özelliklerini yansıtan *Rasûlid Hexaglot* ve yukarıda Pritsak'tan alıntıyla gösterdiğimiz, Karamanlıoğlu'nun eserinde de bahsi geçen diğer Kıpçak sahası metinleridir. Konumuz olan Kur'an tercümesinin Türkçe kısmının genel dil özellikleri Eski Anadolu Türkçesiyle uyumludur; fakat yukarıdaki

veriler, metnin olası istinsah tarihi ve yeri göz önüne alındığında yazımda bariz bir Kıpçak etkisi olduğu söylenebilir.

Ele aldığımız metinde damak n'sinin yazımında görülen bu farklılığın bir ses değişikliğine işaret etmediği, yazıma ilişkin bir karışıklık (kusurlu yazım ya da müstensihin yazım alışkanlığı) olduğu kanaatindeyim. Metinde aynı sözcük için farklı şekillerin kullanılmış olması da bu çıkarımda bulunmamı sağlıyor. Bu metinde damak n'sinin ses değerine ilişkin olarak sadece bir hususu belirtmek isterim: Metinden yaptığımız tüm alıntılardan ve damak n'si için kullanılan harf ve harf çiftlerinin tasnifinden de anlaşılacağı üzere sadece ön damak ve art damak n'si birbirinden ayrılmıştır. Damak n'si için kullanılan tüm işaretler aslında sadece iki sesi, daha doğrusu bir tek sesin ön ve art ünlülerle kullanımını göstermektedir. Daha önce de belirttiğim gibi ك ve نك ön damak n'si olarak, neredeyse hep, ön ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerde, diğer işaretler ise art damak n'sini göstermek üzere art ünlülü sözcüklerde ve bunlara ulanan eklerde kullanılmıştır. Dolayısıyla metinde hangi işaretlerle yazılmış ve yukarıda nasıl transkribe edilmiş olursa olsun bu harflerin işaret ettiği seslerin aynı olduğunu düşünüyorum. Örneğin “son” sözcüğü için üç farklı yazım olduğunu görmekteyiz: *soŋ*, *soḳ* ve *sow*. Bana göre bu üç sözcüğün sonunda farklı harfler olsa da hepsi fonetik olarak “soŋ” kabul edilmelidir. Transkripsiyonda farklı harflerin kullanılması, metnin bu ilgi çekici yazım özelliğinin vurgulanması ve dikkat çekmesi amacıyla tercih edilmiştir.

Sonuç olarak bu çevirinin, Anadolu sahasında okunmak üzere, Eski Anadolu Türkçesine hâkim; ama kendi coğrafyasının yazım alışkanlıklarını da terk etmemiş olan bir Kıpçak tarafından yapılmış olması ihtimalinin son derece yüksek olduğunu düşünüyorum.

Tablo 1. BL OR 9515'te bulunan Kur'an tercümesinde “damak n'si”ni gösteren harf ve harf çiftlerinin kullanım yerleri ve sıklığı									
Harf	Kök veya gövde	Teklik 2. şahıs iyelik ekinde	Teklik 2. şahıs g. geçmiş ve şart çekiminde	Çokluk 2. şahıs iyelik ekinde	Çokluk 2. şahıs g. geçmiş ve şart çekiminde	Çokluk 2. şahıs emir çekiminde	Yönelme durumunda	İlgi durumunda	TOPLAM
ك	28	32	24	51	38	71	--	112	355
ق	41	21	12	56	36	65	14	7	252
ق	36	25	11	9	4	44	4	26	159
غ	1	--	--	2	1	1	--	--	5
ن	2	1	2	--	--	18	--	280	303
نك	650+	--	1	--	--	--	--	--	650+
نق	17	4	--	--	--	1	1	--	23
نق	2	1	--	--	--	--	--	--	3
نغ	11	--	--	--	--	--	500+	--	500+

KAYNAKÇA

- AĞCA, Ferruh (2012), “Eski Türkçe Metinlerde /ŋ/~/ /g/ Değişkenliği Üzerine” *Türkbilig*, Sayı 23, s. 69-82.
- ATALAY, Besim (1945), *Ettuhfet-üz-Zekiyye Fil-Lûgat-it-Türkiyye*, İstanbul.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1931), *Abu Hayyân - Kitâb al-İdrâk li-lisân al-Atrâk*, İstanbul.
- GOLDEN, Peter B. (Ed.) (2000) *The King's Dictionary: The Rasûlid Hexaglot: Fourteenth Century Vocabularies in Arabic, Persian, Turkic, Greek, Armenian and Mongol*, (İngilizceye çev. Tibor Halasi-Kun, Peter B. Golden, Louis Ligeti ve Edmund Schütz), *Handbook of Oriental Studies*, section 8: Central Asia, vol. 4., Brill, Leiden-Boston-Köln.
- KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1994), *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Türk Dil Kurumu Yay.: 579, Ankara.
- MEREDITH-OWENS, Glyn Munro (1957), “Notes on an Old Ottoman Translation of the Kur'ân” *Oriens*, Vol. 10, No. 2, s. 258-276.
- PRITSAK, Omeljan (1988), “Kıpçakça”, *Tarihî Türk Şiveleri (Çev. M. Akalın) içinde, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.:73, Seri:IV, Sayı:A.21*, Ankara, s. 111-122.
- TOPARLI, Recep, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık (1999), *El-Kavânînü'l-Küllîyye Li-Zabtî'l-Lügati't-Türkiyye*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 728, Ankara.
- TOPARLI, Recep, M. Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık (2000), *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 763, Ankara, 2000.
- VARISCO, Daniel Martin (Ed.) (1998), *The manuscript of al-Malik al-Afdal al-Abbas b. Ali b. Daud b. Yusuf b. Umar b. Ali İbn Rasul, A Medieval Arabic Anthology from the Yemen*, E.J.W. Gibb Memorial Trust.